H. BAYRAM KAÇMAZOĞLU

TÜRK SOSYOLOJİSİNDE TEMALAR 2

KURAM UYGULAMA SOSYALİZM

İstanbul - 2019

DOĞU KİTABEVİ
'biz kimiz' diyenler için...

H. Bayram Kaçmazoğlu

H. Bayram Kaçmazoğlu 1963 yılında Bayburt'ta doğdu. 1981'de Ümraniye Lisesi'ni, 1986'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. Aynı bölümde Prof. Dr. Baykan Sezer'in yönetiminde Yüksek Lisans ve Doktora yaptı. 1989-1999 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde, 1999-2005 yılları arasında Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde çalıştı. Halen İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak çalışan Kaçmazoğlu, Türk sosyologları, Türk düşünce tarihi, Türkiye'nin sosyal ve siyasal yapısı, eğitim sorunları gibi konularda çalışmaktadır. Kaçmazoğlu'nun yayınlanmış kitapları şunlardır:

- **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri** (İlk Basım: 1995, 4. Basım 2019).
- **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları** (Basımlar: 1998 ve 2012).
- **Türk Sosyoloji Tarihi I: Ön Koşullar** (Basımlar: 2001, 2010 ve 2013).
- **Türk Sosyoloji Tarihi II: II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e** (1. Basım 2003, 6. Basım 2018).
- **Türk Sosyoloji Tarihi III: Yeni Türkiye'de Sosyolojinin Düşünsel ve Kurumsal Temelleri** (Basımlar: 2011, 2015 ve 2018).
- **Türk Sosyoloji Tarihi IV: Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar** (1. Basım 1999, 7. Basım 2018).
- **Türk Sosyolojisinde Temalar 1: Türkçülük İslamcılık Muhafazakârlık** (Basımlar: 2012 ve 2016).
- **Türk Sosyolojisinde Temalar 2: Kuram Uygulama Sosyalizm** (Basımlar: 2012 ve 2019).
- **Türk Sosyolojisinde Temalar 3: Doğu-Batı Çatışması** (Basım: 2012).

Kızım
Göze Kaçmazoğlu'na

Sosyologca Kitapları Dizisi
13

H. Bayram Kaçmazoğlu Kitapları 2

T.C
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No:
11392

Sosyologca Kitapları Genel Yayın Yönetmeni:
Ertan Eğribel
Ufuk Özcan

Kapak ve Sayfa Düzeni
Atilla Ceylan

Baskı
Atabasım Matbaa
Topkapı - İstanbul
Sertifika No: 36625

Genişletilmiş
2. Baskı, Şubat 2019

Bu kitabın tüm yayın hakları Yeni Alan Yayıncılık'a aittir.
Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar ve görseller
Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi
gereği yayınevinin iznini gerektirir.

ISBN: 978-605-5296-07-0

Doğu Kitabevi
Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahçe Sokak, No: 6 Cağaloğlu İstanbul
Tel: 0212 527 29 26 Faks: 0212 527 29 26

www.dogukitabevi.com

İçindekiler

2. Baskıya Önsöz 7
Sunuş 9
İnsanlık İçin İnsan Kaynaklı Yeni Değer Arayışları; Değerlerin Kaos Hali ve Hilmi Ziya Ülken'in Aşk Ahlakı 11
Sosyolojik Bilginin Ortaya Çıkışında Yaklaşımın Etkisi ve Batı Kaynaklı Bilim Paradigmalarının Türkiye'deki Sosyoloji Anlayışlarına Yansımaları Üzerine 21
Türk Sosyologlarının Bilim Kavrayışları ve Bilim Anlayışlarının Değişmesinde Siyaset Faktörünün ve Türkiye'nin Uluslararası Siyasal İlişkilerinin Etkisi 31
Türk Sosyoloji Tarihinde Ankara Ekolü Tanımlamasından Nasıl Bir Sosyoloji Yapma Tarzı Anlaşılmalıdır? 53
Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Biçimlenmesinde Derneklerin Rolü: Türk Sosyal Bilimler Derneği ve Sosyoloji Derneği 65
İkinci Kuşak Türk Sosyologlarının Toplumsal Değişme Anlayışları: 1923-1945 Dönemi 79
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Sosyoloji Kürsüsü'nün Kuruluş Misyonu ve Ankara Ekolünün Tasfiyesi 89
Türkiye'de Amerikan Sosyolojisinin Etkisi: Ankara Ekolü ve Köy-Şehir Çalışmaları 111
Çağdaşlaşma Teorisyeni Bir Sosyolog: Niyazi Berkes 127
Mübeccel Belik kıray'ın Sosyolojik Görüşleri Üzerine 173
Osmanlı'da Sosyalist Düşünce 201
Türk Sosyoloji Tarihinde Sosyalizm Teması 229
Sömürüye Dayalı Kapitalist Sistemde Çocuk Emeği, Sosyal Refah Devleti ve Bu Koşulları Yaratan Batı Düzenine Yönelik Bazı Eleştiriler 257

1960'larda Ortaya Çıkan 'Yeni Düzen' Arayışları ve Nedenleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme.....269
Türkiye'de Kadın Sorunu Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım.....277
"Türkiye'de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları" Adlı Kitabın Düşündürdükleri.....293

2. Baskıya Ön Söz

Türk sosyologları, Türk sosyoloji tarihi, Türk sosyolojisinde yöntem, yaklaşım ve ekoller, Türk düşüncesi bağlamında milliyetçilik, muhafazakarlık, sosyalizm, liberalizm ve benzeri konularla siyasal ve toplumsal konulara ilişkin makalerimi **Türk Sosyolojisinde Temalar** üst başlığı altında, 2012 yılında, üç kitapta toplamıştım. Ancak bu kitapların alt başlıkları esas alındığında bazı eksik yazılar da hemen göze çarpmaktaydı. Eksikliklerin farkındaydım ve bir sonraki baskıda bu eksiklikleri gidermeyi umuyordum.

Türk Sosyolojisinde Temalar 2: Kuram, Uygulama, Sosyalizm'in 2. baskısı bu eksiklikleri gidermiş olarak okuyucusuyla buluşuyor. **Türk Sosyolojisinde Temalar 2 Kuram, Uygulama, Sosyalizm** başlıklı kitabın yeni baskısına, kitabın içeriğini tamamlamak üzere altı makele ekledim. Diğer yandan kitapta yer alan bir makaleyi, **Türk Sosyolojisinde Temalar 3 Doğu-Batı Çatışması** başlıklı kitabın yeni baskısına aktarmak üzere çıkardım. Yeni baskıya eklediğim makaleler şunlardır: (1) *Sosyolojik Bilginin Ortaya Çıkışında Yaklaşımın Etkisi ve Batı Kaynaklı Bilim Paradigmalarının Türkiye'deki Sosyoloji Anlayışlarına Yansımaları Üzerine, (2) Türk Sosyoloji Tarihinde Ankara Ekolü Tanımlamasından Nasıl Bir Sosyoloji Yapma Tarzı Anlaşılmalıdır?, (3) Mübeccel Belik Kıray'ın Sosyolojik Görüşleri Üzerine, (4) Osmanlı'da Sosyalist Düşünce, (5) Türk Sosyoloji Tarihinde Sosyalizm Teması, (6) Sömürüye Dayalı Kapitalist Sistemde Çocuk Emeği, Sosyal Refah Devleti ve Bu Koşulları Yaratan Batı Düzenine Yönelik Bazı Eleştiriler.* Bu kitaptan çıkardığım makale ise *Bazı Bilim İnsanlarının Türkiye'deki Siyasal Düşün Tarihine Katkıları Üzerine Bir Deneme.* Böylece kitap adı ile bütünleşmiş, daha yetkin hale gelmiş oldu.

Bu vesile ile başta sosyoloji öğrencilerinin tümü olmak üzere, sanal medyanın birkaç cümlelik metin okuyuculuğunun egemen olduğu bir dönemde, basılı eser okumaya devam eden "gerçek" okuyucuya teşekkürlerimi sunuyorum.

H. Bayram Kaçmazoğlu
Ocak 2019, Malatya

Sunuş

Sosyoloji ile uğraşmak sadece bir mesleki zorunluluğu yerine getirmek değildir. Sosyoloji ve diğer tüm sosyal bilimlerde üretici olmanın yolu; özveriden, çalışma güdüsünden ve eleştirel bakıştan geçer. Aksi halde bilim yolunda bazı zorunlulukların yerine getirilmesinden öteye gidilemez. Bu da bilim insanını kendine yabancılaştırır.

Meslek hayatıma başladığım tarihten sonra kaleme aldığım makalelerin bir kısmını *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar* başlığı ile 1999'da yayınlamıştım. O çalışma yayınlandıktan sonra birçok baskı yaptı. Bu durum diğer makaleleri de bir araya getirerek yayımlamam konusunda beni cesaretlendirdi.

Makalelerin önemli bir kısmını, ***Türk Sosyolojisinde Temalar*** genel başlığı altında ve belirli bir konu bütünlüğü içerisinde, üç kitap halinde düzenlendi. Kitaplardaki makalelerde belirli bir konu bütünlüğü gözetildi. Ancak bunun mutlak bir ayrım olduğu söylenemez. *Türkçülük, İslamcılık ve Muhafazakârlık* başlıklı kitapta yer alan bir yazı *Kuram, Uygulama ve Sosyalizm* veya *Doğu - Batı Çatışması* içerisinde de yer alabilir, tersi de olabilirdi. Kitap isimleri ise Türkiye'nin Batıcılaşma tarihi ile birlikte süreklilik gösteren konularından, sosyolojide yer edinmiş tartışma başlıklarından esenlenerek üretildi. Makaleler tasnifinde zaman zaman tarihsel süreç izlendi, zaman zaman da konu ardışıklığı gözetildi.

Türk Sosyolojisinde Temalar 1: Türkçülük, İslamcılık ve Muhafazakârlık'ta; siyasal koşullar, siyasal arayışlar, siyasal düşünce, iktidar mücadeleleri, zihniyet değişimleri, düzen içerisindeki muhafazakâr arayışlar, Batı yanlılığı içinde yerini bulma çabaları ve Türk sağının, düşününün, sosyolojisinin önemli isimlerinden Baltacıoğlu, Topçu ve Ülgener'e, milliyetçi-bütüncü sosyoloji anlayışına ve benzeri konulara yer verdim. ***Türk Sosyolojisinde Temalar 2: Kuram, Uygulama ve Sosyalizm***'de özellikle sosyolojik yaklaşımlarla ilgili tartışmaları öne çıkardım. ***Türk Sosyolojisinde Temalar 3: Doğu – Batı***

Çatışması'nda ise Doğu – Batı çatışması kapsamına değerlendirilebilecek makalelere, bazı övgü yazılarına ve bunların dışında kalmasına karşın kitaba almak istediğim birkaç yazıya ver verdim.

Kitapların adından dolayı Türk sosyolojisi deyimine de kısaca açıklık getirmek istiyorum. Türk sosyoloji dünya sosyolojisinden ayrı ve bağımsız değildir, olamaz, olmamalıdır da. O zaman nedir Türk sosyolojisi? Dünyadaki olayları, dünyayı biçimlendiren büyük devletlerin bakış açıları, onların bakışlarını biçimlendiren sosyologların değerlendirme biçimleri ve teorileri ile değil, Türkiye'nin koşullarını, özelliklerini esas alarak, genel ve özel, mikro ve makro konuları değerlendirebilme yaklaşımına sahip olmaktır. Bir başka anlatımla, dünyada mutlak ve geçerli tek bir gelişme seyrinin olmadığı anlayışından hareket ederek, insan-doğa ve siyaset ilişkilerine farklı coğrafyalarda gerçekleşen farklı çözümlerin üretildiğini, bunun en geçerli örneklerinden birinin de bizim coğrafyamız olduğunu, bu nedenle, tarihsel süreçte ortaya çıkan farklı özelliklerimizin bilinciyle, ezbere ve Batılı paradigmalara bağlı, Batı merkezli, pozitivist bakış açısıyla açıklama yanlışlığına düşmeden kendi toplumumuzu nesnel özellikleriyle açıklama çabasıdır. "Sosyal bilimlerde evrensellik" safsatası ile sosyolojinin sadece Batılı teorilere mahkûm edilerek kendisi ile çelişmesini önleme bilincine, anlayışına sahip olabilmektir.

Bu çalışmalar nedeniyle teşekkür edeceğim isimlerin başında, Baykan Sezer hocamızın başlattığı birlikte çalışma geleneğini sürdüren, onun ölümünde sonra *Sosyoloji Yıllığı*'nın yayınlanmasını üstlenen ve Sosyologca dergisinin yayınını başlatan, değerli dostlarım ve meslektaşlarım Prof. Dr. Ertan Eğribel ve Doç. Dr. Ufuk Özcan gelmektedir. Onların üstün çabaları olmasaydı ne *Sosyoloji Yıllığı* ne Sosyologca ne de başka çalışmalar yayınlanabilirdi. Onlar yayınlanmasaydı bu yazıların önemli bir kısmı da kaleme alınmazdı. Diğer bir teşekkürüm de, kitapların tashihine emek veren, eşim Yrd. Doç. Dr. Emine Kaçmazoğlu ve kızım Göze Kaçmazoğlu'nadır.

İnsanlık İçin İnsan Kaynaklı Yeni Değer Arayışları: Değerlerin Kaos Hali ve Hilmi Ziya Ülken'in Aşk Ahlakı[1]

1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile yeni Türkiye kurulmuş ve ardından gerçekleştirilen devrimlerle toplumun geçmişiyle, değerler dünyasıyla, yakın tarihiyle olan ilişkileri tamamen koparılarak bunların yerine yeni değerler, yeni tarih, yeni sosyal-siyasal özellikler ve toplumsal yapı ikame edilmeye çalışılmıştır. 1930'lar bu yeni politikaların resmi anlayış haline getirildiği, Batıcılaştırma-çağdaşlaştırma kapsamında kurumsallaştırıldığı yıllardır. Yine bu yıllarda çağdaş-Batılı özellikleri halka benimsetmenin önündeki en büyük engel olarak geleneksel değerler ve inançlar görülmüş, bunların topyekûn değiştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu değişimin gerçekleştirilmesinde laiklik en önemli ilkelerden biri olarak uygulamaya konulmuş ama yeterli olmamıştır. Yapılması gereken olumsuz özellikler taşıyan Doğu Dünyası'nın değer ve inanış biçimlerinin ortadan kaldırılması ve yerine yeni değerlerin konulmasıdır. İşte bu devasa sorun karşısında sosyologlar harekete geçerek ve öncelikle din-devlet, din-toplum, din-akıl ilişkilerini değerlendirmiş; yeni Türkiye'nin laiklik politikalarını desteklemişlerdir. Sosyologlara göre toplumsal yapı hızla değişmektedir. Bu değişimle birlikte bilimsel anlayışın yaygınlaşması, pozitivizmin benimsenmesi, bireylerin ve toplumların geleneksel değer ve inançlarını zayıflatmakta ve hatta yok etmekte; çağdaş ve uygar toplumların yeni değerlere, inançlara olan ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Dönemin sosyologlarından Hilmi Ziya Ülken, bu genel anlayışın kabul gördüğü bir ortamda dinsel, geleneksel ve mistisizme dayalı değerlerin yerine insan merkezli, insan kaynaklı, evrensel ahlakı ve değerleri esas alan yeni bir değerler sistemi arayışına girişmiştir. Ülken'in *Aşk Ahlakı* denemesi, çağdaş insanın içinde bulunduğu bunalım ortamına bir çözüm üretme ara-

[1] Bu yazı, **Sosyologca 2**, Temmuz-Aralık 2011'de yayınlanmıştır.

Sosyolojik Bilginin Ortaya Çıkışında Yaklaşımın Etkisi ve Batı Kaynaklı Bilim Paradigmalarının Türkiye'deki Sosyoloji Anlayışlarına Yansımaları Üzerine[2]

Bu yazıda bilim-yöntem ilişkisi, sosyolojide yaklaşımın önemi ve Türk sosyolojisine yansımaları ele alınacaktır. Yazıda sosyoloji biliminin anlamı, sosyolojik yaklaşımların sosyolojik bilginin oluşmasındaki belirleyiciliği üzerinden yöntem konusu tartışılacaktır. Yazının sonlarında kısmında ise Türkiye'nin büyük devletlerle kurduğu siyasal ittifaklara göre Batı bağımlısı Türk sosyoloji tarihinin seyri içerisinde şekillenen bilim paradigmalarına, egemen sosyoloji anlayışlarına kısaca ver verilecektir.

Sosyolojide egemen bilim anlayışı ne zaman, nasıl ve hangi dünya görüşünün kontrolünde şekillenmiştir? Sosyolojik bilgi salt şekliyle objektif ve yansız mıdır? Sosyolojik bilgi, doğa bilimlerinde olduğu kadar sosyal koşullardan, tarihten, kültürden, yaşanan sorunlardan, yaklaşımlardan, ideolojilerden bağımsız mıdır? Sosyal bilimlerde determinizmin yeri nedir? Sosyolojinin yansız, objektif ve doğru bilgi üretebildiğini savunabilme olasılığı ne kadardır? Bu ve benzeri tartışmalar bu yazının esasını oluşturmaktadır.

Sosyoloji, 1789 Fransız Devrimi sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan toplumsal sorunları ve kurulan yeni düzenin varlığına yönelik tehditleri bertaraf etmek üzere yapılandırılmıştır. Bir başka anlatımla, sosyoloji, Batı'da oluşan yeni sınıflar arasındaki şiddetli çatışmaları, "yeni" burjuva düzeni adına çözüme kavuşturmak; bu düzenin sözcülüğünü, savunuculuğunu yapmak üzere 19. yüzyılda, başka Aguste Comte ve F. Le Play olmak üzere, birçok sosyoloğun çabası sonucunda oluşmuş bir bilim dalıdır. K. Marx dışında sosyolojinin ortaya çıkmasına katkı sunan sosyologlar, mevcut dönemde ve gelecekteki sorunları "yeni düzen" içerisinde hafifleterek gidermeye yönelik olarak bu işe girişmişlerdir. Sosyolojinin ilk kurucuları bu bilimi fizik, jeoloji

[2] Bu yazı, **Sosyologca 15-16**, Ocak-Aralık 2018'de yayınlanmıştır.

Türk Sosyologlarının Bilim Kavrayışları ve Bilim Anlayışlarının Değişmesinde Siyaset Faktörünün ve Türkiye'nin Uluslararası Siyasal İlişkilerinin Etkisi[31]

Sosyolojinin Türkiye'ye girişinde etkili olan temel faktör, Osmanlı'nın nasıl kurtarılabileceği sorunsalına Osmanlı ve Batı çıkarları adına birlikte cevap aramaktı. Osmanlı Batı karşısında, kendi çıkarları adına siyaset üretme ve sürdürebilme olanaklarını yitirip, Batı içi çatışmalardan yararlanarak bölgedeki varlığını Batılı dengelere göre ayarlamak zorunda kaldığı süreçte, Batılı ülkeler de Osmanlı'nın egemen olduğu coğrafyada çıkarlarını daha da kazançlı hale getirmek adına, yöneticileri kendi yanlarına çekerek, Osmanlı içerisinde Batı'ya, Batı'nın bilim ve uygarlığına hayran, Batı yanlısı siyasetlerin sözcülüğünü yapan/yapacak yandaş ekipler oluşturmaya başlamışlardı. Osmanlı'daki Batı yanlısı bu ekipler, zamanla taraf oldukları Batılı ülkelerin siyasal yapılarının Osmanlı'ya aktarılması ile mevcut sorunların daha kolay çözülebileceği anlayışının da ateşli savunucuları haline gelmişlerdi. Örneğin Yeni Osmanlılar ve İttihatçılar için çözümün temel kaynağı, meşruti bir rejim kurmaktı. Yeni Osmanlılar'dan İttihatçılar'a kadar siyasal, toplumsal ve düşünsel anlayışın bir hayli değişmesi sonucu, Osmanlı'nın geleneksel zihniyetine sahip muhafazakâr bilim anlayışı, Batı tipi eğitim olanaklarının artışı ile değişikliğe uğramıştı. Batı tipi okullarla etkili olan biyolojik-materyalist ve pozitivist bilim anlayışı, eğitimin ve öğretimin temel felsefesini oluşturuyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kuran tıbbiyeliler ve örgütü geliştiren subaylar da bu "bilimsel zihniyetle" yetiştirilmişti.

Biyolojik-materyalist ve pozitivist bilim anlayışı, sadece fen bilimlerinde değil, sosyal bilimlerde de egemendi. Batı sosyolojisine hakim olan pozitivist ve materyalist anlayışlar Türkiye'ye sosyolojiden önce, 19. yüzyılda aktarıl-

[31] Bu yazı, **Sosyoloji Yıllığı 16: Bilim Sosyolojisi: Bilim Tarihi ve Yöntem**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007'de, "Türk Sosyologlarının Bilim Kavrayışları ve Bilim Anlayışlarının Değişmesi Üzerine" başlığı ile yayınlanmıştır.

Türk Sosyoloji Tarihinde Ankara Ekolü Tanımlamasından Nasıl Bir Sosyoloji Yapma Tarzı Anlaşılmalıdır?[53]

Giriş

Bu yazı, Ankara ekolü tanımlamasından ne anlaşılması gerektiği, ekolün nasıl bir bilim paradigması doğrultusunda sosyoloji yaptığı konusuna açıklık getirmek amacıyla kaleme alınmıştır. Yüzyılı aşan Türk sosyoloji tarihi bağlamında Ankara ekolü denildiğinde nasıl bir sosyoloji yapma tarzı üzerinde durulmakta, hangi sosyoloji yaklaşımı ve Batılı ülke etkisi öne çıkarılmaktadır. Bu makalenin genel amacı; Ankara ekolünün sosyoloji yaklaşımına genel sosyoloji paradigmasına, ekolle ilgili yanlış anlaşılmalara açıklık getirmektir.

Ankara Ekolünün Ortaya Çıkışı

Ele almamız gereken ilk konu, Ankara ekolünün Türk sosyoloji tarihinde sistemli bir sosyoloji yaklaşımı olarak ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıktığı ile ilgilidir. Ankara ekolünün temelleri, 1939 yılında Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes'in (Esenel) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde göreve başlamalarıyla atılmıştır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 1936 yılında, pek çok sosyal bilim dalını içeren bölümlerden oluşan bir fakülte olarak açılmıştır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Cumhuriyet rejiminin gerçekleştirdiği devrimlere ideolojik açıdan sahip çıkmak, savunmak ve bu doğrultuda "bilimsel" tezler üretmek amacıyla kurulmuştur. 1933 yılında İstanbul Üniversitesi'nde gerçekleştirilen reforma rağmen Cumhuriyet'in yönetici eliti, Kemalizmin devrimci çizgisini gerçek anlamda benimseyen yeni ve alternatif bir üniversitenin başkent Ankara'da kurulmasının önemli bir ihtiyaç olduğuna karar vermişlerdir. Yeni rejimin yönetici elitleri, devrimin

[53] Bu yazı, **Türkiye'de Sosyoloji Üniversitede 101. Yıl**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2016'da yayınlanmıştır.

Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Biçimlenmesinde Derneklerin Rolü: Türk Sosyal Bilimler Derneği ve Sosyoloji Derneği[68]

Türkiye'de bilimlerin şekillenmesini genelde Batıcılaşma tarihiyle birlikte ele almak ve bu doğrultudaki değişmelerle birlikte izlemek gerekmektedir. Batıcılaşma süreci Türkiye'nin siyasal, ekonomik ve toplumsal kurumları ile birlikte bilim anlayışının biçimlenmesini de yakından etkilemiştir. Türkiye'de bilim alanları Batıcılaşma tarihine paralel olarak, Batı'nın ve Batı içindeki egemen bilim anlayışlarının bir uygulama alanı haline gelmiştir. 1827 yılında yeniden oluşturulan Tıbbiye'nin açılış töreninde padişah II. Mahmut'un yaptığı konuşma, bilim politikalarımızın nasıl belirlendiğine dair tarihi bir belge niteliğindedir. Bu açılış konuşmasında padişah, tıbbiyedeki eğitim dilinin Fransızca olacağını, bunun zorunluluktan kaynaklandığını belirtir ve konuşmasını şöyle sürdürür: *"Bir gün gelecek şimdi bir Avrupa dilinde ve yabancı hocalardan öğrendiğimiz tıbbı, kendi dilimizde okutacağız ve böyle okutan hocalarımız yetişecektir."*[69] Bu konuşmadan yaklaşık elli yıl sonra eğitim dili kısmen Türkçeleşmiştir. Ancak bilim anlayışının Batı'ya bağımlılığı artarak sürmüştür. Hatta tüm eğitim alanlarında yabancı dilde eğitimi savunan Cumhuriyet aydınlarının sayısı 1980'den sonra giderek artmış; 21. yüzyılda üniversitelerimizin pek çoğunda yabancı dilde eğitim bir itibar göstergesi olarak sürekli hale getirilmiştir. II. Mahmut'un tıp okulunu açış konuşması ile bugüne kadar devam edecek olan bir gelenek başlatılmıştır: Batı'daki egemen bilim anlayışlarından birini benimsemek, bu anlayış doğrultusunda Avrupa'dan hoca getirmek ve Avrupa'ya öğrenci göndermek: *"Harb Okulu ve Tıp Okulu kurulduktan sonra, öğretmen ve memur yetiştirmek için bu okullarla Enderun ağalarından yüz elli kişilik bir kafile Avrupa'nın türlü memleketlerine*

[68] Bu yazı, **Sosyoloji Yıllığı 18: Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi I**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009'da yayınlanmıştır.

[69] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 181-182.

İkinci Kuşak Türk Sosyologlarında Toplumsal Değişme Anlayışı: 1923-1945 Dönemi[95]

Bu yazıda, ikinci kuşak Türk sosyoglarının Tek Parti Dönemi'nde, toplumsal değişme konusundaki görüşlerine yer verilecektir. Konuyu toplumsal değişme olarak belirlemiş olsak da, bu aslında Batıcılaşma anlamına gelmektedir. Yani toplumsal değişmenin genel hedefi Batılı toplumlara benzemek, onlara doğru evrilmektir. Başka bir cümle ile Türk toplumu mevcut özelliklerden ne kadar uzaklaşırsa o kadar Batı'ya benzemiş, ne kadar Batıcılaşırsa o kadar başarılı bir toplumsal değişme sınavı vermiş olacaktır.

İkinci kuşak sosyologlardan, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'den sosyoloji bayrağını teslim alarak sosyoloji üreten bilim insanları kastedilmektedir. Bu görev teslimi Cumhuriyet'in kuruluşuna denk gelmektedir. İkinci kuşak sosyologlar arasında birçok isim yer almaktadır. Ancak Cumhuriyet'in 1945'e kadarki dönemi ile sınırladığımız bu yazıda, toplumsal değişme konusunda, özellikle belli isimler öne çıkmaktadır. Bunlar arasında Hilmi Ziya Ülken, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Saffet Engin ve Ankara ekolü sosyologları Behice Boran ile Niyazi Berkes bulunmaktadır.

Bu yazıda, genel olarak, ülkemizde toplumsal değişme kavramının nasıl algılandığına, daha sonra, Tek Parti Yönetimi'nin toplumsal değişme anlayışına ve yine aynı dönem Türk sosyologlarının bazen resmi anlayışla örtüşen, bazen de çatışan toplumsal değişme ile ilgili görüşlerine yer verilecektir. Sonuç kısmında ise kısa bir değerlendirme yapılarak yazı bitirilecektir.

Değişme kavramı, sosyolojide bir durumdan başka bir duruma geçişi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kavramı icat edip kullananların zihni algılarına göre değişme kaçınılmaz bir olgudur; az veya çok ama her toplum-

[95] Bu yazı, **Sosyoloji Yıllığı 21: Değişim ve Sosyoloji: Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme**, İstanbul, 2011'de yayınlanmıştır.

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve Sosyoloji Kürsüsü'nün Kuruluş Misyonu ve Ankara Ekolünün Tasfiyesi[111]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Kurtuluş Savaşı'nın kesin askeri başarısı ile birlikte, savaş sırasında ve sonrasında Batı içi çatışmalardan ince diplomatik manevralarla yararlanma sürecini de içerir. I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında Rusya'da sosyalistlerin iktidara gelmesi, Batı'daki dengeleri tamamen değiştirmişti. Batı dünyasında Doğu Sorunu'nun etkin tarafları arasındaki keskin ideolojik bölünme, kısmen de olsa Türkiye'nin çıkarına olan gelişmelerin önünü açmış; her şeyden önce uluslararası arenada ve özellikle Batı dünyasında yalnız kalan iki yeni siyasal oluşumun birbirlerine olan ihtiyaçları, ezeli düşmanlar Türkler ve Rusları birbirine yakınlaşmaya zorlamıştı. Kurtuluş Savaşı'nı yürüten Türkiye'nin maddi ve tinsel açıdan uluslararası desteğe ihtiyacı vardı ve bu siyasi destek kapsamında yanında yer alan tek ülke SSCB oldu. Yine uluslararası ilişkiler açısından dışlanan SSCB'nin de Türkiye'nin müttefikliğine ihtiyacı vardı. Batı emperyalizminin kendilerine karşı olmalarından dolayı birbirlerine olan ihtiyaçları; ideolojik içerikli olmasa da her iki toplumu/devleti yakın bir siyasal ilişkiye zorladı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreç sadece dışa karşı verilen bir mücadele sonucunda gerçekleşmedi. Türkiye Cumhuriyeti aynı zamanda eski düzeni sürdürmek için dışarıda düşmana boyun eğen, içeride ülkenin ulusal güçlerine karşı isyanlar planlayan ve idare eden İstanbul yönetiminin kalıntılarına ve o siyasetin son temsilcilerine karşı da kazanılmış büyük bir başarının eseridir. İçte ve dışta yürütülen mücadele sonucu artık yeni devletle yeni bir siyasal çözüm üretilmiştir. Geçmişle, "eski rejim"le bağların tamamen koparıldığı bir ortamda 1923 Türkiye'sinde sosyolojinin konumu da değişmiş ve önceki etkinliğini kaybetmiştir. II. Meşrutiyet döneminde, şöyle

[111] Bu yazı, **Sosyoloji Yıllığı 18: Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi I**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009'da yayınlanmıştır.

Türkiye'de Amerikan Sosyolojisinin Etkisi: Ankara Ekolü ve Köy-Şehir Çalışmaları[167]

Batılı devletlerde doktora yaparak memleketlerine dönen bilim insanları, genellikle doktora yaptıkları devletlerde egemen olan bilim anlayışını ve ekollerini ülkelerine aktarmaktadırlar. Bu durum, Almanya, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde doktora yapan pek çok bilim insanı için gözlenen bir olgudur. 1930'lar ve daha sonraki tarihlerde ABD'de doktora yaparak Türkiye'ye dönen Niyazi Berkes[168], Behice Boran, İbrahim Yasa ve daha sonra Mübeccel B. Kıray[169] gibi sosyologlarda da yukarıda belirttiğimiz eğilim gözlenmiş ve bu sosyologlar Türkiye'de Amerikan sosyoloji anlayışının temsilciliğini yapmışlardır.

1910'larda, 1920'lerde, 1930'larda ağırlıklı olarak doktora eğitimi için Almanya tercih edilirken, 1930'lardan itibaren yavaş yavaş Amerika da işin içine girmeye başlamıştır. Hilmi Ziya Ülken örneğinde olduğu gibi yurt dışı doktora eğitiminde Atatürk'ün tercihi Almanya iken, Behice Boran örneğinde Amerikan üniversiteleri de aynı yıllarda Türkiye'den burslu öğrenci bulmaya çalışmıştır.[170] Diğer yandan, devlet de Amerika'ya Milli Eğitim Bakan-

[167] Bu yazı, **Sosyoloji Yıllığı 15: Sosyoloji ve Coğrafya**, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2006'da yayınlanmıştır.

[168] 1935 yılında doktora yapmak üzere Amerika'ya gönderilen Niyazi Berkes, çalışmalarını Amerika'da bir ekol oluşturan Chicago Üniversitesi'nde sürdürür. 1939'da Türkiye'ye dönen Berkes, ABD'ye gitmeden önce asistanlık yaptığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde kadro olmadığını öğrenince Ankara'da yeni kurulmakta olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü'nde göreve başlar.

[169] Mübeccel Belik Kıray, anılarında, 1940'larda, Amerika'da sosyoloji eğitimi almanın memnuniyetini ve savunusunu şöyle dile getirmektedir: Sosyal Bilim okuyacaksanız ABD'ye gideceksiniz. "Ne doğru dürüst Almanya'da sosyal bilim var, ne Fransa'da. Fransa'da sosyoloji bir felsefe meselesidir." Kıray'ın bu konudaki görüşleri için bakınız; Mübeccel B. Kıray, Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım, 2. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002, s. 97.

[170] Behice Boran'ın Amerikan Kız Koleji'nde öğrenim görmesi, kendisine Michigan Üniversitesi'nden burs kazandırmaya yetmiştir. Boran 1934'te Amerika'ya gider ve 1939'da doktorasını bitirip

Çağdaşlaşma Teorisyeni Bir Sosyolog: Niyazi Berkes

Berkes, resmi anlamda olmasa bile, politik bir sürgün olduğu duygusunu hiçbir zaman bırakmamış, hiçbir zaman alışamadığı yâd ellerde içinde hep Türkiye özlemini taşıdığını, çeşitli konuşmalarında hep belirtmiştir.

Ruşen Sezer

Giriş

Türkiye'de sosyologların neredeyse tamamının uzaktan veya yakından, şöyle veya böyle Kemalizm'le bir göbek bağı vardır. Her sosyolog, aynı zamanda, bir parça Kemalist'tir. Bu gerçeği, sosyologların farklı sosyoloji yaklaşımlarına ve dünya görüşüne sahip olmaları değiştirmez. İçeride Kemalist devrimlere eleştirel yaklaşan sosyologlar bile yurt dışına ve özellikle bazı modernleşmeci yapıları Türkiye'nin gerisinde bulunan ülkelere gittiklerinde; kadın hakları, laiklik, eğitim gibi modernleştirici değişimleri kendi kuşakları açısından büyük kazanımlar olarak değerlendirip Kemalist devrimlerin önemine dikkat çekerler. Bu çelişkili durum biraz da, sözü edilen sosyologların Kemalizm karşıtı dünya görüşü, içinde bulundukları yaşam biçimi, sınıfsal yapı ile bireysel özgürlük anlayışlarının Kemalizm ile çatışmasının sonucudur. Kemalizm biraz da kentli, seçkinci, modern ve Batıcı bir yaşam tarzını içerir. Buna karşın, muhafazakâr ağırlıklı eleştirinin entelektüel, seçkinci ve kentli bir yanı olsa da beslendiği kaynak daha vülgarizedir.

Berkes'in sosyoloji anlayışında öne çıkan temel belirleyici unsur, yaşadığı dönemin siyasal eğilimlerini yakından izlemesi ve çalışmalarını bu doğrultuda bilinçlendirmesidir. Bunun en önemli kanıtı, II. Dünya Savaşı sırasında, Ankara ekolü varlığını sürdürürken, iç politikada ortaya çıkan milliyetçi ve ırkçı çevrelere karşı yazılarıyla mücadele etmesi gösterilebilir. Üniversiteden atılması da içerde bu çevrelere karşı gösterdiği sert tutumla ve o yıllarda Amerikan sosyolojisinin tipik bir temsilcisi olmasına karşın Soğuk Savaş koşullarında sola açık, devrimci bir Kemalist olmasıyla açıklanabilir. Yaşadığı dönemin ve ülkesinin olaylarını yakından izlemesine yönelik bir başka örnek de, yurt dışında olmasına rağmen 1960'larda Yön Hareketi içerisinde yer alması, Yön dergisinin önde gelen yazarları arasında bulunmasıdır.

Mübeccel Belik Kıray'ın Sosyolojik Görüşleri Üzerine[367]

Giriş

Mübeccel Belik Kıray'ın adı 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de ampirik sosyoloji anlayışı ile özdeşleşmiş, yapısal-işlevselci sosyoloji yaklaşımının ülkemizdeki otorite ismi olmuştur. Sosyoloji anlayışının merkezine toplumsal değişme problemlerini yerleştiren Kıray, Türkiye'nin geleneksel yapıdan modern yapıya geçiş süreçlerinde ortaya çıkan sorunların, sosyal değişme dinamiklerinin araştırılmasına öncelik vermiştir. Türkiye'nin geleneksel üretim ilişkilerine dayalı toplum yapısından, onun deyimi ile feodaliteden, modern, Batılı, endüstrileşmiş toplum yapısına, üretim ilişkilerine geçerken yaşadığı sorunların, bu geçiş sırasında kurumların dengesini sağlayan mekanizmaların neler olduğunun belirlenmesi, onun sosyoloji alanında gerçekleştirdiği araştırmaların temel problemini teşkil etmektedir. Bu anlayış çerçevesinde geleneksel köy üretim ilişkilerinin çözülmesi, toplumsal değişme, gecekondulaşma, kentleşme, modernleşme, aile yapısı ve farklılaşan görevleri, metropolitenleşme, tabakalaşma gibi konulara çalışmalarında ağırlık vermiş, yapısal-işlevselci yaklaşımın teorilerini Türkiye koşullarında yeniden gözden geçirerek geliştirmiş, ilgili yaklaşıma yeni katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda tampon mekanizmaları ve saçaklanma kuramları ortaya çıkmıştır. Türk sosyoloji tarihinde, Türkiye'nin modernleşme, Batıcılaşma yönünde doğrusal ve düzenli bir dönüşüm geçirdiği tezinin savunuculuğunu üstlenen Kıray, değişmenin, geçiş toplumunun sosyoloğu, ampirizmin temsilcisi olarak tanınmış ve kabul görmüştür (Akşit, 2010: 66; Azman, 2001: 32; Kızılçelik, 2014: 208).

Amerikan sosyoloji anlayışının 1940'lar Türkiye'sindeki öncü isimleri, o yıllarda siyasal nedenlerle üniversiteden atılmalarına karşın, bu isimlere kar-

[367] Bu yazı, **Sosyoloji Konferansları**, Sayı: 55, Yıl: 2017/1'de Yayınlanmıştır.

Osmanlı'da Sosyalist Düşünce[368]

Giriş

Siyaset değişikliğinin kabul edilmesiyle başlayan süreçte ve özellikle 1860'dan sonraki gelişmeler kapsamında Batı merkezli her ideolojik düşüncenin izlerini Osmanlı'da sürmek mümkündür. Ancak bu izler bazı siyasal düşün akımları bakımından güçlü, bazıları açısından zayıf olmuştur. 1909'a kadar yok denilecek ölçüde zayıf olan siyasal düşün akımları arasında sosyalizm ilk sırayı almaktadır. Osmanlı'da sosyalist düşüncenin tarihi çok gerilere gitmez. Kaynaklar Osmanlı aydınlarının sosyalizm veya benzeri kavramlardan söz etmelerini 1871 ve sonrasında kadar geriye götürmekte; Namık Kemal'in Basiret Gazetesi'nde Paris Komünü'ne hayranlık duyan yazılarına yer vermektedirler.[369] Ancak bu beğeni cümlelerinden Namık Kemal'in sosyalist olduğu anlamı da çıkarılmamalıdır. Sosyalizm, II. Meşrutiyet öncesinde Osmanlı Müslüman aydınlarının anlam ve düşün dünyalarına dokunamamış, ilgilerini çekmemiştir. Avrupa'da sosyalist eylem ve düşüncenin zirvede olduğu yıllarda orada bulunan Yeni Osmanlılar ve daha sonra İttihatçılar Batı'dan genellikle düzeni savunan egemen düşünce akımlarını benimseyip aktarmalarına, bunların savunusunu üstlenmelerine karşın sosyalist düşünceye ait hemen hemen hiç bir şeyden etkilenmemiş, uzak durmuş, aktarmamışlardır. Bir başka anlatımla, Osmanlı aydını genel özellikleri açısından Batı'daki pek çok düşünceye açık olmasına karşın sosyalizme kapalı kalmış, ondan etkilenmemiştir. Osmanlı aydınının Batı'dan aktardığı görüşler daha ziyade siyasal amaçlı olmuştur.

---

[368] Bu yazı, **Türkiye'de Karşıt Muhafazakârlık Biçimleri: Modern Muhafazakârlıktan Küreselci Değersizleşmeye**, Sosyoloji Yıllığı: 23, Editörler: Eğribel, Özcan, Kaçmazoğlu, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013 yayınlanmıştır.

[369] Bu konuda bakınız; A. Cerrahoğlu (Kerim Sadi), **Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı**, May Yayınları, İstanbul, 1975.

Türk Sosyoloji Tarihinde Sosyalizm Teması[432]

Giriş

Bilindiği gibi sosyoloji bilimi, 19. yüzyılda Batı'da burjuva toplum düzeninin çıkarlarını korumak, savunmak ve ortaya çıkan sorunlarını çözmek adına üretilmiştir. Hemen karşısına da Marksist düşünce dikilmiştir. Batı'nın egemen siyasal anlayışı, işçi sınıfının sorunlarını gerçek anlamda çözme iradesi gösterseydi belki de Marksist görüşlerin taban bularak gelişmesine gerek kalmayacak; sistemin anti-tezi oluşmayacaktı. Bu bağlamda sosyalist görüşler, Batı içi çatışmanın bir yanına karşılık gelmiş, ortaya çıkan sorunları aşma çabalarına sahip çıkmıştır. Oldukça farklı özelliklere sahip olan Osmanlı devlet ve toplum yapısının ise Batı'da görülen bu tür sorunlarla, çatışmalarla doğrudan bir bağlantısı olmamıştır. Bu durumda, 19. yüzyılda Batı'da burjuva düzenini korumak ve sürdürmek adına ortaya çıkarılan ve sosyalist merkezli talepler karşısında örgütlenen sosyolojinin Türkiye'ye aktarılmasını Batıcılaşma siyasetleri kapsamında değerlendirmek gerekir. Sosyoloji, ülkemize; Batılı kurumları, Batı yanlısı sistemleri tanıtmak ve savunmak; bu tanıtma ve savunma misyonuna bilimsel bir kılıf oluşturmak amacına hizmet etmek üzere aktarılmıştır. Başka türlü ifade edersek, sosyoloji, II. Meşrutiyet döneminde Batı siyasal düşün temalarıyla birlikte ülkemize getirilmiş, düzenin ve Batıcılaşmanın bilimi olmuştur. Bu bağlamda milliyetçilik, muhafazakârlık-liberalizm, İslamcılık gibi sosyalizm de Batı eksenli Türk siyasal düşüncesinin ve sosyolojinin ana temalarından biridir. II. Meşrutiyet döneminin en zayıf halkası olarak Türk düşününe katılan sosyalist yaklaşım, o günden bugüne, konjonktüre bağlı olarak, bazı dönemler etkisiz, bazı dönemler güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür.433

---

[432] Bu yazı, **Türkiye'de Sosyoloji Üniversitede 101. Yıl**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2016'da yayınlanmıştır.

[433] Sol, sosyalizm, Marksizm hem farklı hem de benzer anlamları içeren kavramlardır. Dayandıkları

Sömürüye Dayalı Kapitalist Sistemde Çocuk Emeği, Sosyal Refah Devleti ve Bu Koşulları Yaratan Batı Düzenine Yönelik Bazı Eleştiriler[493]

Çocuk, insanlığın geçmişten geleceğe uzanan temel bağlantısı, idealleri, hayalleri, yaşam sevinci ve hayatın ivmesidir. Bu bağlamda genel amacımız, çocukların ve yetişkinlerin yaşadıkları tüm sorunlar başta olmak üzere, çocuk emeğine yönelik her türlü istismarı, sömürüyü önlemek olmalıdır. Emeği kapitalist düzen tarafından sömürülen çocukların sömürüsüz, eşitlikçi bir dünyada yaşamaları için yapılması gereken ilk iş, sorunlara çözüm geliştirme girişimlerine ailelerin de dahil edilmesidir. Bu yapılırken unutulmaması gereken bir başka gerçek, tüm bunların kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklandığının bilinmesi ve asıl onun ortadan kaldırılması için mücadele edilmesidir. Bunu gerçekleştirmek elbette kolay değildir. Ancak, öncelikle bu bilince sahip olmak, bu bilinci diri tutmak ve mücadeleye devam etmek esastır. O düzen orada durdukça, çocuk emeğinin sömürülmesi de dahil olmak üzere, sorunlar karşısında üretilecek çözümler geçici olacaktır. İnsanlığın bu sömürü düzenini aşacak yeni bir siyasal çözüm üretme konusundaki başarısızlığı, geleceğin daha karanlık olacağı anlamına gelmektedir. Unutmamak gerekir ki, olumlu ve evrensel bazı söylemlere karşın ülkemizde, bölgemizde ve dünyamızda sınıfsal, dinsel, ırksal, cinsel ayrımlara dayalı sorunlar en ilkel şekliyle sürmektedir. Bu reel gerçekle savaşmak hepimizin görevidir.

Çocuk, yaşama adım attığı andan itibaren yoğun ve sürekli bir biçimde toplumsal yapının özelliklerine bağlı olarak şekillenir. Toplumsal yapının homojen olmayan dokusu içinde, çocuğu biçimlendiren yapı ve unsurlar da çeşitlilik gösterir. Çocuk toplumsal zeminde meydana gelen çatışmaların, farklılıkların etkisi altında, yaşam sürecince kullanacağı kültürel, siyasal,

[493] Bu yazı, **Kapitalizm ve Paternalizm Kıskacında Çocuk**, Eğitim Sen Yayınları, Ankara, 2016'da yayınlanmıştır.

1960'larda Ortaya Çıkan "Yeni Düzen" Arayışları ve Nedenleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme[494]

Bu yazı, 1960'larda ortaya çıkan siyasi fikir hareketlerini doğuran koşulları, bu siyasal fikir hareketlerinin Kemalist devrimlere yönelik yaklaşımları ve "yeni düzen" arayışı içerisinde olma nedenleri üzerinde durmaktadır.

1950-1960 döneminin fikir ortamı oldukça sığ ve çoraktı. İç ve dış siyasi koşulların zorlaması ile dönemin iktidarı milliyetçi-muhafazakâr ve milliyetçi-laik görüşler dışındaki fikirlere kesinlikle izin vermiyordu. "Küçük Amerika" ve "her mahallede bir milyoner" sloganları ile hareket eden iktidar, sol düşünceyi tamamen baskı altında tutmakta, İslami içerikli düşüncelere de siyasi çıkarları izin verdiği ölçüde özgürlük tanımaktaydı. Ülkedeki bilim anlayışı bile değiştirilmiş, Kara Avrupa'sı bilim anlayışının yerini Anglo-Sakson bilim anlayışı almıştı. Bu bilim anlayışından hareket eden ve iktidarın kimi uygulamalarına eleştirel açıdan yaklaşan bilim adamlarına bile tahammül edilemiyordu. İktidarın (gelenekçi liberallerin) uyguladığı baskı ve karşı-devrimci politikalar (bu politikaların tamamına değinmek bu yazının konusu değil), iktidar seçkinlerinin çıkarlarını tehdit eden uygulamalar, devletçi-seçkinleri rahatsız ediyordu. Bu rahatsızlıklar dış konjonktürle birleşince devletçi-seçkinci blok, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile iktidarı ele geçirip yeni bir dönemin kapılarını açar. 1950'lerin kısır fikir ortamından, 1960'ların kısmen özgür ortamına geçilir. Yoğun bir yayın faaliyeti ile eşitlik, özgürlük, insan hakları, sosyalizm, Marksizm, demokrasi, devletçilik, kalkınma, geri kalmışlık gibi kavramlar tartışılmaya başlanır. Türkiye'nin siyasi tarihinde ilk defa oldukça farklı görüşlere sahip siyasi partilerle karşılaşılır. Sınıf temeline dayalı sosyalizm anlayışını savunan partiler kurulur. Türkiye'nin siyasal tarihinde ilk defa gerçek anlamda çok partili bir sistem yerleşmeye başlar.

[494] Bu yazı, **75. Yılında Tüm Boyutlarıyla Cumhuriyet Sempozyumu**, Sivas, 1999'da yayınlanmıştır.

Türkiye'de Kadın Sorunu Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım[495]

1980'li yıllarda Türkiye gündeminde önemli bir yer edinen kadın sorunu, toplumun her kesiminde ve özellikle bir çok sosyal bilim alanında olduğu gibi sosyolojinin araştırma ve yorumlama evreninde de yerini almıştır. Biz bu çalışmada, sorunun gündeme geliş nedenlerini Türkiye'nin toplumsal yapısı ve Türk sosyoloji tarihi çerçevesinde ele alarak olayın gözardı edilen bazı noktalarına değineceğiz.

Kadın sorununun 1980'den sonra Türkiye gündeminde önemli bir yer edinmesi pek çok iç ve dış nedene bağlanabilir. Bu nedenleri birbirinden ayırmak oldukça güçtür. 1980 sonrasında kadın sorununun gündeme gelişinin temel nedenlerinden birisi, Türk Solu'nun bu soruna sahip çıkmasıdır. 12 Eylül döneminde sola yönelik yoğun baskı ve tutuklamalar sol eğilimli kadınların önemli bir kısmının feminist hareketlere yönelmelerine neden olmuştur.[496] Diğer yandan, Türk Solu›nda yer alan kitlelerin kadın-erkek eşitliğini kendi özel yaşamlarında -sınırlı da olsa- içselleştirmeleri, eşitlikçi ve sosyalist feminist hareketlere önemli ölçüde destek sağlamıştır.

Kadın hareketinin 1980'den sonra bu denli artmasının önemli nedenlerinden biri de, 12 Eylül'ün etkilerinin azalmasıyla, Türkiye'deki demokratik burjuva hareketlerindeki hızlı yükseliştir. Bunun yanında, resmi ideolojinin 30'lu yıllardan beri taşıdığı laik, Batıcı ve ulusal devlet görüntüsü çerçevesinde kullandığı "Batı tipi kadın" imajını, 1980 sonrasında da resmi ideolojiyle

---

[495] Bu yazı, **Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi**, Sayı: 22, Erzurum, 1995'te yayınlanmıştır.

[496] Fatmagül Berktay, "Türkiye Solu'nun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var Mı?", **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiyesinde Kadın**, s. 291-293. Şirin Tekeli, "Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi de Bastırıldı", **Sol Kemalizme Bakıyor**, s. 101. Tekeli, "1980'ler Türkiyesinde Kadınlar", **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiyesinde Kadın**, s. 20-21

"Türkiye'de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları" Adlı Kitabın Düşündürdükleri[527]

Türkiye'de farklı sosyoloji anlayışları bulunmaktadır. Bu anlayışlardan biri olan yapısal-fonksiyonalizmi benimseyen sosyologlar - diğer sosyologları da buna zorlayarak - unvanlarını ilerletmek için çeşitli teknikleri kullanarak, alan araştırmaları yapmakta, toplumsal yapı ve olgularla ilgili bazı bilgilere ulaşmaktadırlar. Bu tür araştırmalarda izlenen yol, genellikle, teorinin "dışarıdan" aktarılması ve toplanan bilgilerin bu teoriyi kanıtlamak için kullanılmasına dayanmaktadır. Bu tür çalışmaları sürdüren sosyologlar, teori üretmek veya toplumsal yapıyı başat yönleri ile ele alan araştırmalar yapmak bir yana, kendilerinin kullandığı teknikleri ve sosyoloji anlayışını benimsemeyen sosyologların ürettiklerini sosyoloji çalışması olarak algılamakta da güçlük çekmektedirler. Yani, yapısal-fonksiyonalist ekolü benimseyen sosyologlar, sosyolojiyi sadece alan araştırmaları ile sınırlamakta, sosyolojiyi neredeyse bu ekolle özdeş saymakta ve bu tür çalışmaları akademik aşamaları geçmek için kullanmaktadırlar. Ayrıca, bu ekole mensup sosyologlar; yaptıkları araştırmalarda, tarihsel arka planı, dış ve içyapıda meydana gelen değişmeleri, bunların yaptığı köklü değişme ve etkileşimleri, toplumlar arası çatışmayı ve üretim ilişkileri açısından toplum farklılıklarını genelde ihmal etmektedirler.

Bu sosyologları alan çalışmasına iten ikinci neden, yabancı ülkelerin veya kuruluşların önerdikleri ya da kendilerinin hazırlayıp onlara sundukları projelere belirli bir ücret karşılığında bilgi toplayıp rapor yazmaya hevesli olmalarıdır. Bu tür çalışmalarda, sorun ve buna bağlı bilgi toplama süreci, sosyoloğun kendi sorunsalı karşısında bilgi edinme eylemi olarak ortaya çıkmamaktadır. Önerilen çalışma ve bu çalışmanın gerektirdiği süreç, toplumsal

[527] Bu yazı, **Birikim Dergisi**, Sayı: 118, Şubat 1999'da yayınlanmıştır.